

PELASTAAKO PERUSTULO SUOMALAISEN SOSIAALITURVAN?

Perustulolla pyritään korvaamaan nykyinen syyperusteinen sosiaaliturva takaamalla jokaiselle vastikkeeton toimeentulon perusosa elämäntilanteesta riippumatta. Perustulon tavoitteena on, mallista riippuen, poistaa kannustinloukkuja ja madaltaa työhön osallistumisen kynnyksiä, vähentää byrokratiaa, selkeyttää sosiaaliturvaa, vähentää köyhyyttä nostamalla sosiaaliturvan minimitasoa sekä uudistaa sosiaaliturvaa vastaamaan uusia työn tekemisen muotoja. Voiko perustulo toteuttaa kaikki nämä tavoitteet? Tässä muistiossa tarkastellaan Suomessa esillä olleiden perustulomallien eroja sekä perustuloon liittyviä mahdollisia ongelmakohtia yleisellä tasolla.

Vihreiden perustulo ja Vasemmistoliiton perustulo ovat Suomessa eniten huomiota saaneet mallit. Vasemmistoliitto on ehdottanut 620–750 euron perustuloa, Vihreiden perustulomallissa taas perustulo olisi 560 euron suuruinen. Näiden lisäksi Ajatuspaja Libera on esittänyt perustiliä, joka korvaisi nykyisen sosiaaliturvan siten, että yksilö voisi kerätä pääomaan perustililleen hyvinä aikoina ja tehdä sieltä nostoja huonoina aikoina. Perustulomallit ja Liberan esittämä perustili eroavat toisistaan merkittävästi: Perustili on enemmänkin eräänlainen vakuutus kun taas perustulomallit ovat vastikkeettomia sosiaalitutkia.

Perustulo vapauttaisi tukensaajat tukiviidakosta, poistaisi kannustinloukkuja ja kannustaisi ottamaan töitä vastaan, sillä oikeutta perustuloon ei menettäisi töihin menon seurauksena. Perustulo edustaa uudenlaista ajatusta hyvinvoinnin jakamisesta oikeudenmukaisemmin ja tasaisemmin yhteiskunnan jäsenten kesken ja on yksi tapa vastata muuttuneeseen työelämään ja teknologian murrokseen. Perustulon toteuttaminen ei kuitenkaan ole ongelmaton, ja voi olla, että perustulon toimeenpanoon liittyvät ongelmat estävät sitä saavuttamasta sille asetettuja tavoitteita.

Perustulon yksi päätavoitteista on kannustinloukkujen poistaminen. Perustulo on kuitenkin kustannussyistä mahdotonta toteuttaa niin suurena, että se korvaisi kokonaan nykyisen sosiaaliturvan ja tämän vuoksi perustuloa täydennettäisiin vielä esimerkiksi asumistuella ja muilla tulotasoon sidotuilla etuuksilla, kuten ansiosidonnaisella työttömyysturvalla. Riskinä on, että kannustinloukut eivät poistu, vaan siirtyvät vain eri kohtaan toimeentuloa. Perustuloa täydentävien tukien ja etuuksien säilyminen sen rinnalla ei myöskään tee sosiaaliturvasta selkeämpää tai läpinäkyvämpää.

Kannustinloukkujen ohella suuri ongelma perustulon suhteen on se, että perustuloon siirtyminen edellyttäisi huomattavia veronkorotuksia järjestelmän rahoittamiseksi. Riskinä on, että veronkiristykset kumoavat perustulon työllistämisvaikutuksen, jos erotus perustulon ja nettopalkan välillä jää hyvin pieneksi. Näin voisi käydä erityisesti pienipalkkaisissa ja osa-aikaisissa työsuhteissa, missä työnteko lopulta kasvattaisi toimeentuloa vain vähän. Verotuksen kiristyminen saattaa vesittää perustulon mahdolliset kannustinvaikutukset, sillä kiristynyt veroaste väistämättä vähentää työn kannattavuutta. Tilanne on ristiriitainen, sillä yhdestä työtunnista jäisi vähemmän rahaa käteen kun taas toimeentulon perusosa olisi vastikkeetonta.

Perustulo mullistaa koko sosiaaliturvan perusajatuksen. Sosiaaliturvan perusosan vastikkeellisuudesta luopuminen johtaisi sosiaaliturvan ohjaavasta vaikutuksesta luopumiseen: perustulo ei edellytä saajaltaan aktiivisuutta esimerkiksi kouluttautumisessa tai työhaussa. Tämä on yhtä aikaa perustulon vahvuus ja heikkous: perustulo ohjaa vastuun työllistymisestä yksilölle itselleen, mutta toisaalta sen myötä moni syrjäytymisvaarassa saattaa pudota kokonaan yhteiskunnan ulkopuolelle.

KOLME ESIMERKITAPAUSTA

Tässä osiossa on esitelty kolmen esimerkin kautta toimeentulon muutoksia perustulon käyttöönoton myötä. Esimerkeistä ensimmäinen on sovitellun päivärahan saaja, toinen on kokoaikainen työntekijä ja kolmas on työtön ansiopäivärahan saaja.

Tässä esitellyt esimerkit ovat karkeita ja suuntaa-antavia. Tarkoitus on täsmentää näitä laskelmia keskustelutilaisuudessa ja mahdollisesti sen jälkeen esiin tulevien tietojen perusteella. Perustulon (ja perustilin) käyttöönoton myötä tehtäisiin mahdollisesti muutoksia muuhunkin sosiaaliturvaan, kuten asumistukeen, joten nämä esimerkit eivät välttämättä kuvaa oikeaa lopputulosta. Näistä yksittäisistä esimerkeistä ei myöskään voi päätellä järjestelmän vaikutuksia kokonaistasolla. Esimerkkien tarkoitus onkin lähinnä tuoda esille se, että on hyvin vaikeaa kehittää tehokasta järjestelmää, jossa perustulon käyttöönotto hyödyttäisi kaikkia ja joka onnistuisi kaikissa tavoitteissaan.

Henkilö A

Ensimmäisenä tarkastelussa on **A**, osa-aikainen, yksinasuva työntekijä, joka saa soviteltua päivärahaa palkan lisäksi. Lisäksi hän saa asumistukea. Hän asuu yksiosässä pääkaupunkiseudulla, jonka vuokra on arvioitu 695 €/kk¹. Vuokra otetaan tarkasteluissa huomioon, sillä se vaikuttaa asumistuen määrään ja siten tuloihin. Nykymallissa A saa palkkaa 1200 euroa, soviteltua päivärahaa 648 euroa² ja asumistukea 41 euroa kuukaudessa. **A:n nettotulot ovat 1509 euroa.**

Vihreiden perustulomallissa A saisi palkan lisäksi perustuloa 560 euroa kuukaudessa, soviteltua päivärahaa perustulon ylittävältä osuudelta eli 128 euroa ja asumistukea 69 euroa. Hänen palkkatuloistaan ennakonpidätys kasvaisi, sillä ansiotulovero kohoaisi 41 prosenttiin³ ja varsinainen veroprosentti olisi 47,35 mukaan lukien tyel- ja työttömyysvakuutusmaksut. **Hänen nettotulonsa ovat 1331 euroa.**

Liberan perustilin myötä soviteltu päiväraha poistuu, ja sen korvaa perustililtä tehtävä nosto, joka vähentää perustilin saldoa. Oletetaan, että A:n perustilin saldo on alle alkupääoman (20 000) osa-aikaisten työsuhteiden vuoksi, joiden myötä tililtä on pitänyt jatkuvasti tehdä nostoja. A voi nostaa tililtä siis maksimissaan 400 euroa. A saa edelleen palkkaa 1200 euroa,

1 Vuokrat on arvioitu Tilastokeskuksen tietojen keskimääräisestä neliömäärästä eri asuntotyyppien mukaan (1h, 2h tai 3h+) sekä keskineliöhintoihin vapaarahoitteisissa asunnoissa pääkaupunkiseudulla tai sen ulkopuolella.
2 PAM:n kevään 2015 jäsenkyselyyn vastanneiden päivärahan saajien ilmoittaman palkan mediaani oli 1200 euroa kuukaudessa. Sen perusteella päivärahan suuruudeksi on arvioitu 648 €/kk (30,14 €/pv).
3 Oletus on, että tähän 41 prosenttiin kuuluvat kunnallisvero ja valtion tulovero.

nostaa perustililtä 400 euroa ja saa pienemmistä tuloistaan johtuen suurempaa asumistukea, 120 euroa kuukaudessa. **Nyt A:n nettotulot ovat 1436 euroa.**

Myös **Vasemmistoliiton perustulomallissa** A:n veroprosentti nousee⁴, minkä myötä hänelle jäisi palkkatuloistaan vähemmän rahaa käytettäväksi. Olettaen, että perustulo korvasi sovitellun päivärahan korotetusti niin, että perustulo ja soviteltu päiväraha korvaisivat kokonaan aiemman sovitellun päivärahan, A saisi soviteltua päivärahaa 28 euroa kuukaudessa 620 euron perustulon lisäksi. Asumistukea hän saisi 50 euroa, ja **hänen nettotulonsa olisivat 1384 euroa.**

Taulukko 1. Henkilö A

Nykytilanne		Vihreiden perustulo		Liberan perustili		Vasemmistoliiton perustulo	
Palkkatulot	1200	Palkkatulot	1200	Palkkatulot	1200	Palkkatulot	1200
Päiväraha	648	Perustulo	560	Perustilinosto	400	Perustulo	620
Asumistuki	41	Päiväraha	88	Asumistuki	120	Päiväraha	28
Ennakonpidätys	-380	Asumistuki	69	Ennakonpidätys	-284	Asumistuki	50
		Ennakonpidätys	-586			Ennakonpidätys	-514
Yhteensä	1509	Yhteensä	1331	Yhteensä	1436	Yhteensä	1384
		Erotus nykytilanteeseen	-178	Erotus nykytilanteeseen	-73	Erotus nykytilanteeseen	-125

A:n tulot ovat siis suurimmillaan nykyjärjestelmässä. Tämä johtuu siitä, että perustulomallien käyttöönotto edellyttää tuntuvaan verotusasteen nousua, joka vähentää A:n pienestä palkasta käteen jäävää osuutta. Perustulo ei siis kasvata hänen toimeentuloaan.

Henkilö B

Kuviteltu kokoaikainen työntekijä, **B**, työskentelee majoitus- ja ravitsemisalalla pääkaupunkiseudulla ja tienaa 2088 euroa kuussa⁵. B ei saa asumistukea, maksaa ennakonpidätystä 467 euroa kuukaudessa ja **nettotuloiksi muodostuu 1621 euroa kuukaudessa.**

Vihreiden perustulomallissa hän saisi palkan lisäksi kuukausittain 560 euroa perustuloa, mutta suurempi veroprosentti kasvattaisi palkasta tehtävää ennakonpidätystä. B:n ennakonpidätys olisi 989 euroa, ja **nettotulot olisivat 1659 euroa.** B:n tulot siis kasvaisivat perustulon myötä.

Perustilimallissa B tekee joka kuukausi perustililleen tilityksen, joka on 10 % palkasta eli 209 euroa. Olettaen, että tilitys on veroton, B:n ennakonpidätyksen alainen tulo hieman pienenee, mikä kompensoi toisaalta sitä, miten tilitys pienentää käytettävissä olevia tuloja⁶. B:n ennakonpidätys olisi 414 euron suuruinen, ja hänen **nettotulonsa ovat 1465 euroa.**

4 Laskelmat tässä perustuvat oletuksiin veroportaiden suuruudesta.

5 Palkka EK:n raporttoima säännöllisen työajan keskiansio 09/2014 mara-työntekijöillä.

6 Oletuksena on, että veroprosentti määräytyy koko palkan (vuosiansioiden) mukaan, vaikka ennakonpidätys lasketaan vasta tilityksen jälkeen.

Vasemmistoliiton perustulomallissa B:n veroprosentti nousisi, mutta tulonmenetystä kompensoisi perustulo, joka ei kokonaan poistuisi verotuksessa. B maksaisi ennakonpidätystä 884 euroa ja saisi 620 euron perustulon. Hänen **nettutulonsa olisivat yhteensä 1824 euroa**.

Vihreiden ja erityisesti Vasemmistoliiton perustulomalleissa B:n nettotulot kasvaisivat. Liberan perustilimallissa näiden laskelmien mukaan nettotulot sen sijaan hieman pienenisivät.

Taulukko 2. Henkilö B

Nykytilanne		Vihreiden perustulo		Liberan perustili		Vasemmistoliiton perustulo	
Palkka	2088	Palkka	2088	Palkka	2088	Palkka	2088
Ennakonpidätys	-467	Perustulo	560	Perustililititys	-209	Perustulo	620
Asumistuki	0	Ennakonpidätys	-989	Ennakonpidätys	-414	Ennakonpidätys	-884
		Asumistuki	0	Asumistuki	0	Asumistuki	0
Yhteensä	1621	Yhteensä	1659	Yhteensä	1465	Yhteensä	1824
		Erotus nykytilanteeseen	38	Erotus nykytilanteeseen	-157	Erotus nykytilanteeseen	202

Henkilö C

Kolmas kuvitteellinen henkilö, **C**, on työttömäksi jäänyt kiinteistöhoitaja pääkaupunkiseudun ulkopuolelta. C on lisäksi yhden lapsen yksinhuoltaja. C on työskennellyt kokopäiväisenä 3 vuotta 2167 euron kuukausipalkalla⁷, ja on työttömäksi jäädessään oikeutettu ansiosidonnaiseen päivärahaan, jonka suuruudeksi tulee 1612 euroa kuukaudessa lapsikorotuksen ja korotetun ansio-osuuden kanssa. Lisäksi hän saa asumistukea 247 euroa ja lapsilisää 144 euroa. Ansiosidonnaisesta tehdään 20 % ennakonpidätys⁸, jolloin C:n **nettotulot ovat 1681 euroa**.

Vihreiden perustulon myötä C saa ansiosidonnaista perustulon ylittävän osuuden verran eli 1052 euroa, josta hän maksaa kireämmän verotuksen myötä 431 euroa veroja. 520 euron perustulon lisäksi C saa asumistukea 2 euroa ja lapsilisää 144 euroa. C:n **nettotulot ovat 1572 euroa**.

Liberan perustilimallissa C:n tulotaso riippuu hänen tilille tekemistään talletuksista. Olettaen, että C on koko kolmivuotisen työuransa säästänyt perustililleen 10 % bruttotuloistaan, hänelle on kertynyt sinne alkupääoman lisäksi 8126 euroa. C on laskenut, että hänen työttömyysjaksonsa kestää maksimissaan 9 kuukautta ja hän nostaa perustililtään 903 euroa kuukaudessa, jonka jälkeen perustilin saldo on alkupääoman suuruinen ja noston maksimimäärä pienenee 400 euroon. Perustilin myötä C ei saa ansiosidonnaista, ja hän on tililtä tekemiensä nostojen varassa. Perustilimallissa C:n **nettotulot ovat 1396 euroa**. Jos C:n työttömyys jatkuu yli 9 kuukautta, nostojen suuruus pienenee 400 euroon, jolloin hänen nettutulonsa ovat 933 euroa.

⁷ EK:n raporttoima säännöllisen työajan keskiansio 09/2014 kiinteistöhoitajilla.

⁸ Ansiosidonnaisesta tehtävä ennakonpidätys vähintään 20 % (vero.fi).

Vasemmistoliiton perustulon myötä C saisi 750 euron perustulon lisäksi ansiosidonnaista päivärahaa 862 euroa, asumistukea 247 euroa ja lapsilisää 144 euroa. C:n **nettotulot olisivat 1719 euroa.**

Taulukko 3. Henkilö C

Nykytilanne		Vihreiden perustulo		Liberan perustili		Vasemmistoliiton perustulo	
Ansiosidonnainen	1612	Perustulo	560	Perustilinosto	903	Perustulo	750
Ennakonpidätys	-322	Ansiosidonnainen	1052	Ennakonpidätys	-117	Ansiosidonnainen	862
Lapsilisä	144	Ennakonpidätys	-431	Asumistuki	466	Ennakonpidätys	-284
Asumistuki	247	Asumistuki	247	Lapsilisä	144	Asumistuki	247
		Lapsilisä	144			Lapsilisä	144
Yhteensä	1681	Yhteensä	1572	Yhteensä	1396	Yhteensä	1719
		Erotus nykytilanteeseen	-109	Erotus nykytilanteeseen	-285	Erotus nykytilanteeseen	38

Nämä laskelmat ovat suuntaa-antavia eivätkä välttämättä kuvaa oikeaa lopputulosta.

Näistä esimerkeistä ei voi päätellä perustulon vaikutusta kokonaisuuden kannalta. Näiden karkeiden laskelmien perusteella kokoaikainen työntekijä hyötyisi eniten perustulosta. Näin on sekä Vasemmistoliiton että Vihreiden perustulomallissa. Työttömän osalta tulot perustulomallissa olisivat melko lähellä nykyisen järjestelmän mukaisia tuloja. Liberan perustili vähentäisi käytettävissä olevia tuloja kaikilla tässä esimerkkinä käytetyillä henkilöillä.

PERUSTULOSTA TULISI JÄRJESTÄÄ KOKEILU

Kuten yllä on esitetty, perustulon käyttöönottoon liittyy useita ongelmia. Perustulon vaikutuksia toimeentulotasoon, käyttäytymiseen sekä tuloeroihin on hyvin vaikea arvioida. Tutkimuksia perustulon vaikutuksista on vähän, sillä kokeiluja ei ole juuri järjestetty. PAM kannattaa perustulokokeilua perustulon käyttäytymisvaikutusten selvittämiseksi. Ollakseen hyödyllinen, kokeilun tulee olla hyvin järjestetty sekä perustua satunnaisuuteen. Tärkeintä on, että kokeilun tulokset ovat aidosti vertailukelpoisia.

Lisätietoja :

Aino Kalmbach, ekonomisti
puh. 043 825 8479